

Nino RASPUDIĆ

Machiedov Marino: barokna kupka riječi

(Giovan Battista Marino, *Pjesme: Lira, Galerija, Svirala, Adonis*, odabir, prijevod i popratni eseji Mladen Machiedo, ArTresor naklada, Zagreb, 2014)

U plodnom umirovljeničkom opusu akademika Mladena Machieda koji i dalje raste (od odlaska u mirovinu 2006. do ljeta 2017. objavio je, uključujući i neka proširena izdanja i prijevode, 24 knjige) posebno mjesto zauzima antologičarski i prevoditeljski sraz s djelom Giovana Battiste Marina (1569–1625). Izborom i prijevodom ključnih dijelova Marinovih djela popunjena je velika praznina u hrvatskoj kulturi. Marino je ne samo najveći talijanski pjesnik 17. stoljeća, već i jedan od najznačajnijih i najutjecajnijih europskih baroknih pjesnika, po kojem je čitav jedan pravac kasnijeg pjesništva nazvan “marinizam”. Unatoč golemoj *fortuni*, do Machiedovih prijevoda Marino je bio nepristupačan čitateljima na hrvatskom.

Marino je s jedne strane, u uobičajenoj školskoj klasifikaciji, neizostavan kao najznačajniji pjesnik talijanskog baroka, no s druge strane dijelio je sudbinu pomalo zanemarenog stoljeća. U tom smislu i Machiedo za njega piše kako je “najveći pjesnik nepoćudnog razdoblja”. Dodaje kako je talijanskom baroku bilo nesklono sve ono što je slijedilo nakon Seicenta, od Arkadije, Prosvjetitelja, preko nacionalne povijesti književnosti, pa do De Sanctisa i Crocea, nesumnjivih velikana talijanske kulture, koji su svojim autoritarnim sudovima nanijeli i ponešto štete, poput navedene učinjene “nepoćudnom stoljeću”. Zanimljivo je da ga i Gramsci zanemaruje, dok ga Alberto Asor Rosa (marksist (ne)slavan i po kritici Montalea zbog “privatizma”) iznimno cijeni.

Osim što popunjava veliku prazninu kroatistima i komparatistima koji Marina ne mogu čitati u originalu, jer bez poznavanja njegovog djela fatalno je manjkava svaka priča o baroknom pjesništvu u europskom kontekstu, Machiedov Marino koristan je i nama talijanistima, ne samo u nastavi brućošima koji još nedovoljno dobro poznaju talijanski jezik, a nužno ih je okvirno uputiti u baroknu poeziju, već je važan i kao vrsna antologija poezije Giovana Battiste Marina, znalački i pomno promišljen presjek njegovog golemog opusa.

Machiedov izbor i prepjev Marina nastajao je postepeno, tijekom dva desetljeća. Najprije su nastali prijevodi lirike iz zbirki *Lira* i *Galerija* (1997), a potom kraća poema *Akteon* iz *Svirale* (2004). Kao kruna ponašivanja Marina nastao je izbor iz *Adonisa* (2013), goleme mitološko-ljubavne poeme (sastoji se od 40 984 stiha, dakle obilno preko 5000 oktava), po mnogo čemu najznačajnijeg Marinovog djela. *Adonis* se bez pretjerivanja može nazvati baroknom enciklopedijom, s čijim se ponovnim iščitavanjem i antologiziranjem teško suočiti bez blagodati umirovljeničke dokolice, u najboljem smislu grčkog *sholé*.

Prije upuštanja u izbor i prevođenje poezije baroknog velikana, kako i sam Machiedo u predgovoru navodi, bilo je potrebno donijeti neke važne odluke. U tom smislu ističe kako je želio ponuditi Marina kao “živa pjesnika”. Isto načelo, žive poezije, pa makar se radilo i o razmaku stoljeća, Machiedo je slijedio i kao predavač talijanske književnosti, što mogu potvrditi svi koji su bili njegovi studenti. U slučaju “Machiedovog Marina” riječ je o “živom pjesniku” u smislu vitalne, zanimljive i poticajne književne baštine, koja nije skup mrtvih muzejskih eksponata, već dragocjenih stvari koje se itekako tiču i današnjeg čitatelja.

Kako prenijeti talijanskog baroknog pjesnika hrvatskim čitateljima u 21. stoljeću? Izlišno se ovdje zaustavljati na staroj lamentaciji o neprevodivosti poezije. Svima je poznato da je poezija neprevodiva sa svim konotacijama koje nosi, jer nešto se u prijevodu uvijek gubi, no pravo je pitanje radije – što se može očuvati? Što u pjesmi procjenjujemo kao sporedno, kao element koji vrijedi žrtvovati kako bi se sačuvalo nešto važnije? Umberto Eco u knjizi *Otprilike isto: iskustava prevođenja* pokazuje kako je prevođenje uvijek i svojevrsno “pregovaranje”. Mi možemo na drugom jeziku reći samo “otprilike isto”, i to nakon odluke što ćemo u tom “pregovaranju” žrtvovati.

Machiedova startna odluka bila je žrtvovati ono što se, površno gledano, čini najtipičnijim za Marina

i barokno pjesništvo u cjelini: formu, zvonke rime, savršeni metar, e da bi sačuvao ono što je po njemu važnije, a to je sintaksa, ritam, pjesničke slike i osobito retoričke figure. Taj izbor se pokazao kao pun pogodak. Čitateljski smo se nažalost svi našuljali i napatili u Prokrustovim posteljama prijevoda koju su nategnuto pokušavali očuvati rimu i metar stranih pjesnika, zbog čega bi žrtvovali sve ostalo, pa bi na koncu dobili prazne metričke ljuštore na odbojnom, drvenom hrvatskom. Osim što su bili spomenici nemogućnosti prevođenja poezije, takvi “prijevodi” djelovali su demotivirajuće na učenike i studente, koji su se pravom mogli zapitati – je li ovo taj genijalni Dante ili Shakespeare? Odluka da se ne robuje rimi i metru pokazala se dobrom jer je sačuvano ono što je najbolje, a to je barok, sa svim svojim konotacijama, u čitljivom i dopadljivom hrvatskom stihu.

Da bi dobio ovakav rezultat, osim što mora izvrsno znati oba jezika, prevoditelj mora imati i pjesničkog dara. Mladen Machiedo, osim što se i ovaj put iskazao kao vrstan pedagog i antologičar, koji se suočio s gromadom *Adonisa* i uspio u relativno malom broju odlomaka (162 strofe od 5123, barem jedna iz svakog od pjevanja) pružiti čitatelju osnovnu nit fabule, a uz to, kako sam kaže i “pokazati mnogostrukost Marinove znatiželje i barokne retorike”, ponovo se iskazao i kao pjesnik hrvatskog jezika, što ćemo pokazati primjerima u nastavku.

Giovanni Battista Marino izvor je prebogat, na trenutke zapanjujuće i opojne struje riječi, kakva je kasnije viđena možda još samo kod D’Annunzija, pri čemu si dozvoljavamo ocjenu kako je Marino bolji pjesnik. Njegov barok ne svodi se samo na prenaglašenost forme, kićenost, obilnu (zlo)uporabu stilskih figura, artificijelnost i dovitljivost pod svaku cijenu. Marinov slavni stih – “cilj je pjesnika začuditi” neopravdano je korišten kao tobožnji početak i kraj njegove poetike, no uzet tako apsolutno programatski, on više zastire nego što otkriva pjesnikovo bogatstvo, jednako kao što, primjerice, svođenje Machiavellija na tezu “cilj opravdava sredstvo”, koliko god atraktivno zvučalo, čini medvjedu uslugu recepciji njegovog djela.

Marinov barok je puno više od “čuđenja”. Pjesnik prije svega otkriva bogatstvo, obilje stvari, riječi i svih njihovih mogućih i nemogućih odnosa. Zašto ne bi usporedio Kristovu milost kojom nas uzdiže ka nebeskom s djelovanjem magneta? Svoje divljenje Kolumbu i Galileu iskazao uz pomoć mitoloških figura? Sloboda imaginacije povremeno ga dovodi do proročanskih opisa tehnologije – prsten koji Venera daje Adonu, a na kojem je može vidjeti na daljinu je opis *smartwatcha*, četiristo godina prije nego što je nastao. Marino neprestano prepliće i pretapa unutarnje i vanjsko, prikazivanje i prikazano, bilo da se radi o odnosu umjetnosti i prirode, odnosu između različitih umjetnosti, poput svojevrsnog natjecanja pjesništva i slikarstava u zbirci *Galerija*, ili sentimentalno-erotskoj dimenziji kao u *Liri* i *Adonisu*.

Tipičan Marinov barokni opis prirode, u koji je upleten i antitetički odnos između velike, moćne, ledene planine i ucviljenog pjesnika vidi se u pjesmi – *Apeninu, kad ga prijede usred zime* (1601):

Sada, kad iz studenog neba od pljuvačke bijele
 Čupavu glavu i kristalom bradu posipa ti zima, i
 Ledenim srebrom naoružava ti leđa i šiljastim
 dijamentom,
 O oholi Apeninu, koji kuštrave vlasi oblacima
 Obavijaš, i maglu dušeš i vjetar, kralju brdâ, stotine
 I stotine rijeka, koje otvaraju Italiji njedra, sijedi oče;
 Daleko od živog sunca očiju svojih, između uzdaha
 I plača usahla stabljika nade, oh kako bih tebi bio nalik!
 Ali ja ležim, a ti se dižeš nebu, velike muke ja ćutim,
 A ti beščutan si, ja ognja prepun, a ti leđa.

Odnos vizualnog i verbalnog dominira u *Galeriji*, gdje slika rađa priču, a iz nje proizlazi refleksija koja često završava u paradoksu i obrtanju značenja, poput pjesme o sljedećoj slici:

Prozerpina ugrabljena od Plutona Andree Boscolija
 Ugrabi me u Pakao zaljubljeni kralj vječne mržnje.
 No ja ugrabila njega već lijepim očima bijah sred
 trava i cvijeća, kao što sada sred lijepih boja
 ljepostima svojim grabim druge. Pa neka kaže tko
 među vama, koji mi se divi i upire u me: jesam li
 grabljivica, ili ugrabljena?

U više Marinovih pjesama u ovom izboru nalazimo motive transformacije, stapanja i pretapanja. Kod nimfe muzilje stapa se i “ne razaznaje” bjelina njenih ruku i kozjeg mlijeka, a najznačajniji prizor, ujedno i središnji, “bajkovite idile” *Akteon* je transformacija glavnog junaka u jelena – “jer tek što onom kobnom tekućinom bjeh poštrcan i mekom, napusti me umah ljudski oblik: proteže se vrat, a crta obraza u čeljusti se izdužuje; nos i brada nestaje i izravna se, a muška usta zašiljuju u gubicu: čvrstim nogama stanjuju se listovi: dva tjelesna oslonca postaju četiri, a na svakom je od njih nokat odvojen; raste gore po udovima, nekoć bjelcatim, sad pjegavim i istočkanim crno i šaroliko, kuštrava dlaka. Vidim da izbijaju mi na zatiljku mladice kostiju, zatim umah, stabljujuć spram neba, dubrava rogovska sa stotinu grana zasjenjuje mi čelo.”

Na sličan način u *Adonisu* Venera kažnjava nimfu Galaniju pretvarajući je u kornjaču, o čemu Marino također daje dojmljiv pjesnički prikaz.

Nesretnog Akteona, nakon što biva kažnjen pretvaranjem u jelena, rastrgaju vlastiti psi. Raskoš barokne forme, opširnost, iscrpnost i pomnost, gotovo tehnički preciznih opisa najbolje se vidi u Marinovom prikazu pasa koji progone Akteona-jelena:

Idu pognutih glava vižle britanske s umbrijskima trag
 moj uhodeć; iz Etolije psi jezičavi psuju me izdaleka;
 hrtovi iberski i franački prvi su mi za stopama; najdalje
 i najsporije stižu doge i korzikanski tragači; slijede za
 njima oni iz Medije i Perzije smioni i razjareni; tu ih je
 iz istočne Azije ponosnih i iz Sparte nazubnih; tu mo-

loških tragača divljih, pogibeljnih i hitrih; pa onih iz Karije i Krete i onih iz Epira i iz Arga; s brzim Arkadima idu divlji Irkanci, s neukrotivim Tračanima Sarmati oštri; stižu tu i Kaspijci, Indijci ratoborni i moćni [...]

U *Adonisu* ovako opisuje Venerinu ljepotu:

Svojstva onih nedirnutih udova bi li opisat znali Ikoji vješti slikari? Pomračuju i alabastar i mlijeko, Pobjeđuju ljiljane, premašuju kaline. Perje Labudovo i snijeg nerastopljen mračni su primjer Za poredbe dične. Sijevat se vidi na krasnom licu Bliješt bjelokosti i svjetlost dijamanta.

Ruža je za Marina sunce na zemlji, a sunce ruža na nebu. Njegova poezija nije samo barokna formalna kićenost i verbalna virtuoznost, već često donosi i jak misaoni sadržaj, pa na momente možemo govoriti o filozofičnom Marinu, kao u opisu narcističkog mehanizma:

Narcis

Zastaje u lijepoj vodi pogled mu pozoran i vlastiti Lik on unutra vidi. Čuti od ljubavi čudne novu Patnju za nju, jer da hinjena se slika, ne vjeruje. Grlj s jenu u bježnom srebru, pa uzdiše i želi to što Posjeduje. To što upravo traži, u sebi nosi, jadnik, Nit naći može to što ima uza se.

Senzualnost i erotika prožimaju pjesnikovo djelo, ali nad njima, u pravilu kobno visi svijest kako, Marinovim riječima iz *Adonisa*, “neumjeren užitek skončat zna u boli”. Rastanak je na ovaj ili onaj način neminovno:

Kad dvije duše zaljubljene i vjerne razduže se Kadikad zbog tvrdokorne sudbe, smrtna tjeskoba Ubija oba žića, nit je odlazak drugo do preminuće. Pa ako silna bol onda razdvaja dušu od tijela u milih Supružnikâ, što li tek biva kad duša duši iščezne, Dapače razdijeli se nadvoje jedna duša sama?

Marino, suprotno predrasudama o baroku, nije eskapist, o čemu svjedoče stihovi o iskvarenosti dvorova. Najdijelovitiji je u situacijama dramatičnih sukoba, poput slavne autobiografske epizode atentata u Torinu, kad je Marina oružano napao pjesnik konkurent Gaspare Murtola:

Nasrnu podmuklo i, kako jezik najprvo se razmaha Jedom i otrovom, tako potom izbljnu zvučni Oganj kroz usta zemaljske munje. Kroz cijev šuplju I bljeskavu pokuša ranit me i proparat mi grudi, K'o što famu mi rascijepa i k'o što riječima razdre Mi ime.

Jednako je dramatičan i opis bitke u odlomku *Rat na moru*:

Jeziva zbivanja, kavga bešćutna miješa gvožđe ujedno, Vodu i vatru, tko se duboko na pučini utapa, Tko igračkom biva pjenušave soli, tko pluta uzašao i Val ispuhuje, tko hoće izronit, al zaludu se trsi, tko Malakše ranjen, a more tople krvi ulijeva se u more.

Marinova mašta se u nekim detaljima pokazuje gotovo proročkom. Tako u *Adonisu* nalazimo već spomenuti opis naprave koja podsjeća na današnje male priručne ekrane:

Dragulj ondje pričvršćen dragocjen je dijamant I fino izrađen. Zrcalce mu pridodano bi jošte od Merkura božanskog zanatlije. Ako upreš oči Izričito u nj, moj lik ćeš vidjet kao blizak. Znat ćeš Kako sam i s kim sam, gdje sam, što radim, o čemu Razmišljam.

Marina posebno intrigira životinjski svijet, pogotovo njegove “barokne” manifestacije poput pauna kojeg su opazili Venera i Adonis: “tad on od bogata perja ponositi draguljarnik / kružno otvori, i raširi, kao oholu krunu, od tolikih / očiju svojih zvjezdanu putanju.” Ono što je paun vizualno to je slavuj zvučno:

Slavuj

Tko li će povjerovati da skupiti može toliko snage Dušica tako sitna? I skruti u žilama i kostima svojim Toliko blagosti jedan zvučni atom? A što li je nego Laki lahor pokrenut, pernat glas, leteći zvuk? I Odjeven u perje živi dah, perce pjevno, krilat pjev?

Uz baroknu metaforu koju Marino preobilno koristi, omiljena figura mu je oksimoron, o čemu svjedoči odlomak – *Argo*, velika barokna retorička igra:

Ris lišen svjetla, Argo povezanih očiju, starac Dojenče i djetesce staro, učena neznalica, golač Naoružan, nijemi govornik, bogat prosjak, zabavna Zabluda, žuđena bol, ljuta rana milosrdna drugâ, Ratni mir i olujna tišina; to čuti srce, a ne shvaća duša. Dragovoljno ludilo, ugodno zlo, umoran odmor, Škodljiva korist, očajno nadanje, životno umiranje, Smioni strah, bolan smijeh; tvrdo staklo, krhki Dijamant, ledena suša, usijan led, složnih nesloga Ponor vječan, pakleni raj, nebeski pakao.

Navedeni odlomci dovoljno svjedoče o tome da je Machiedov Marino prije svega blještavi ukoričeni barok. Radi se o nezaobilaznoj knjizi ne samo za studente talijanistike, već i sve druge koji žele osjetiti što je to barokna poetika, koja se iz Marinove kupke riječi pomalja kao Venera u slavnoj pjesmi:

Venerino rođenje

Vidio bi u tekućem počelu kako pliva pjena teška i Plodna, potom kako se u zlato mijenja srebro meko I postaje kosa kovrčava i plava. Vlasi plave, okivajuć Vjetar, vijugaju i uvijaju se, natječu se s valom. Evo Izranja čelo malo-pomalo; već vode od dva krasna Oka ognjem plamte. Oh, čuda li! I preobličiti se opaža u udove bijele Konačno bijela pjena. Novo sunce iz Egeja izranja I diže se, što more stišava i zrak okolnji rasvjetljuje; Sunce krasote, koje drugom utjehu pruža i blago Duše troši: tako Venera lijepa na svijet dolazi, školjka Joj zipka, alge su povoji njeni.